

Is God?

1. Deze vraag kan gemakkelijk absurd overkomen en dat is afhankelijk van hoe je in het leven staat. Zou ik bijvoorbeeld in de Middeleeuwen geleefd hebben of een dogmatisch geloofsopvatting hebben, dan zou deze vraag helemaal niet bij me opkomen. Dat God is, is vanzelfsprekend. Daar is geen twijfel over, daar worden dan geen vragen over gesteld. Dat was bovendien gevaarlijk. In de Middeleeuwen liep je dan als ketter het gevaar op de brandstapel te eindigen. In onze 'verlichte' cultuur wordt de vraag 'Is God?' door velen gezien als een absurde, want 'primitieve' vraag. Natuurlijk is God niet, de vraag naar God behoort tot een fase in de menselijke ontwikkeling die wij al lang voorbij zijn. Anderen nemen ten aanzien van deze vraag een agnostisch standpunt in. Je kunt niet weten of God is, en daarmee is de vraag irrelevant geworden.

2. De vraag 'is God?' werd in mij opnieuw opgeroepen toen ik het artikel van Daniël van Egmond (DvE) las over de 'symbolische werkelijkheid' (Metanoia, nr 20). Kern van zijn betoog is (in mijn woorden samengevat) dat verschijnselen en gebeurtenissen zich niet in volle omvang en diepte tonen in onze levende ervaring. Er vindt reductie plaats door vanzelfsprekende denkkaders. Verschijnselen worden vanuit onze a priori aanwezige denkstructuur geïnterpreteerd en bekleed met betekenissen. Hoe wij denken, interpreteren en betekenis verlenen wordt in hoge mate bepaald door de culturele omgeving waarin we opgroeien en door specifiek persoonlijke omstandigheden. Het is niet of nauwelijks mogelijk te ontsnappen aan deze reducerende werking. We 'lijden' hier allemaal aan. Deze reductie werkt door in ons waarnemen, ons voelen, ons denken, ons willen, ons oordelen en ook ons handelen. Mijn leefwereld is de gereduceerde wijze waarop de verschijnselen en de doorwerking ervan zich kunnen tonen en ontvouwen in mijn levende ervaring. De leefwereld is de 'horizontale' wereld van mijn persoonlijkheid.

De aanduiding 'horizontale wereld' is overigens niet waarde vrij wat de term impliceert het bestaan van een 'verticale' wereld.

In dit verband is een belangrijk thema in DvE's betoog het onderscheid tussen teken en symbool. Hij stelt dat we door de verinnerlijking van het hedendaagse materialistische denken verschijnselen vooral als tekens opvatten en dat we niet meer open zijn om hun symbool betekenis te ontvangen.

Tekens verwijzen naar 'horizontale' relaties die causaal-oorzakelijk zijn of tenminste causaal-oorzakelijk gedacht kunnen worden. We zien bijvoorbeeld rook (verschijnsel, betekenisdrager) en we denken (interpretant) dat daar vuur is (betekenis). We kunnen natuurlijk ook andere betekenissen denken, maar steeds zijn deze logisch aannemelijk. Zowel het verschijnsel (betekenisdrager) als de betekende (betekenis) behoren tot hetzelfde werkelijkheidsniveau, vandaar dat we dit *horizontale* relaties noemen. In onze cultuur is de eendimensionale 'horizontale' werkelijkheidsopvatting dominant geworden. De wetenschappelijk -objectieve houding dringt in alle domeinen van het publieke en privé domein door en vertoont tirannieke trekken.

Een verschijnsel ontvangen als symbool verwijst daarentegen naar 'verticale' relaties die niet causaal -oorzakelijk zijn. In het symboolaspect van een verschijnsel drukt zich een vollere, 'hogere' werkelijkheid uit in onze zintuiglijk waarneembare, dus 'horizontale' wereld. Het voorbeeld dat DvE gebruikt is de veelheid aan concrete bomen, de gevoelsassociaties die bomen in mij oproepen, de mentale voorstellingen die we van bomen hebben, dat alles kan ervaren worden als uitdrukking en daarmee als ervaringspoort tot de unieke 'oerboom' in de

kwalitatieve wereld, soms Mundus Imaginalis genoemd. Als dit waar is, dan kunnen we ontvankelijk worden voor die hogere werkelijkheid indien we verschijnselen als symbolen gaan ontvangen. De symbolische werkelijkheidsopvatting is metafysisch van karakter. En daarmee is de mogelijkheid dat 'God is' gegeven.

3. Hoe kan ik nagaan of beweringen als die van DvE wáár zijn, hout snijden? Kan ik de verborgen dimensies van de werkelijkheid ergens vinden, misschien alleen overtuigende aanwijzingen ervoor? Zijn deze verborgen dimensies goddelijk van inhoud, is God?

Als ik het artikel van DvE over de symbolische werkelijkheid louter bestudeer uit interesse, uit nieuwsgierigheid om mijn kennisbehoefte te bevredigen dat wordt de inhoud ervan keurig ingepast in mijn opgeslagen religieuze kennisinhouden. Ik kan het gaan gebruiken om me te profileren in het intellectuele en vrijblijvende debat, om te scoren. Deze kennis blijft zonder eigen ervaring een luchtballon die gemakkelijk leegloopt omdat ze gevuld blijft met gebakken lucht. Het is niet werkelijk 'mijn' kennis geworden, het is niet verinnerlijkt. Religieus geloof wordt niet in mij geboren door een logisch -oorzakelijk proces van: eerst een idee van God, dan de theoretische bewering dat 'God is' en tenslotte de mentale instemming met die bewering. Zo'n geloof is in het gunstigste geval volstrekt krachteloos en in het slechtste geval blinde overtuiging met dogmatische en dus gevaarlijke trekken. In ieder geval maakt zo'n geloof je dom, hoogmoedig, blind, wreed of gevoelloos. Geloof ontvangen is een moeizaam proces van horen, leren, ervaren, onderzoeken, toetsen, overgave. Eigen inspanning is - meen ik- onontbeerlijk.

4. Op dit geloofsproces wil ik graag ingaan en aangeven hoe dat bij mij ongeveer plaatsvindt. Maar eerst wil ik een opmerking plaatsen bij de totaliserende tendens van onze (denk)cultuur en haar technologieën die dikwijls de schuld krijgen van de secularisering in onze tijd. Toch is de teloorgang van de bovenzinnelijke of metafysische oriëntering volgens mij niet geheel en vooral te wijten aan het verlicht modernisme. De Kerk zelf is haar opdracht vergeten en is zich gaan gedragen als een organisatie die uit is op wereldse macht, met carrière - mogelijkheden en onbescheiden uiterlijk vertoon. De Kerk is helaas in mijn ogen geworden tot een organisatie die tracht de religieuze behoeften van mensen te bevredigen zoals andere organisaties zich richten op weer andere behoeften. Zo heb ik me laten eens laten vertellen dat de katholieke kerk een prijs had gewonnen in de VS als best georganiseerde organisatie. De grootste schuld voor het verminderd besef van het goddelijke ligt daarom waarschijnlijk bij de Kerk zelf. Als geloof wordt vervangen door een opgelegd credo, liefde door gewoonte, geloof ophoudt een levende fontein te zijn, wanneer de Kerk vooral autoritair spreekt en niet met de stem van mededogen, geen betrokken zachte hulp biedt aan zoekende moderne mensen, dan wordt haar boodschap zonder betekenis, benauwend, banaal en zinloos.

Dan houdt de Kerk op een plaats te zijn waar je een ànder thuis vindt en waar je in vrijheid en met eigen verantwoordelijkheid wordt geholpen met je unieke geloofsproces, dat wil zeggen in je leven God te zoeken en toe te laten. Waar je kunt staan in de levende stroom van 'jouw' traditie. Laat ik maar hopen dat de Kerk haar verantwoordelijkheid weer op zich neemt. Meer wil ik er hier niet over zeggen.

5. Hoe wordt het vermoeden over het bestaan van 'hogere' werkelijkheden, noem ze hemelen, gevoed? Kan dat vermoeden met ervaringen worden onderbouwd? Erin geloven alléén op gezag van anderen of omdat 'oude' tradities dit verkondigen is mij niet genoeg. Ik zou me wel erg goedgelovig vinden. Dan zou ik geloven uit gemakzucht, zonder een eigen zoektocht ernaar te ondernemen.

Geloven zonder enige eigen ervaring van het hemelse of goddelijke lijkt me gelijk te zijn aan een lichaam zonder hart. Eén moment van een alles doorbrekende goddelijke ervaring, dat zal ik koesteren in mijn herinnering en zou zo voor mij het voedsel zijn voor innerlijk geloof, althans zo schijnt het me toe. Met een 'schouwende inkijk' in een goddelijke wereld zal ik ook meer dan tevreden zijn. Mijn kritisch wantrouwen dat ongetwijfeld een wortel heeft in het nuchtere empirische denken waarin ik ben opgegroeid, wordt vast en zeker door dergelijk persoonlijke doorbraakervaringen zachter en meer toegankelijk. Ja, God moet zich- zo lijkt het wel – in mij een plaats verwerven en een tamelijk dominant deel van mij maakt het Hem niet makkelijk. Als God zich niet 'van buiten' of 'vanuit de diepte' (wat misschien op hetzelfde neerkomt) bij mij inbreekt, dan ben ik bang dat de God die ik me inbeeld of waarin ik op uiterlijk gezag geloof, een fictie is, een afgod door mezelf geschapen naar mijn beeld, door mijn eigen behoefte. Ik ben er wel helemaal van doordrongen geraakt dat ik zelf met mijn egocentrisch behoeftig grijpen niet de bron kan zijn van een waarlijk Godsbesef. Ondanks dat moet ik beducht zijn voor het altijd aanwezige gevaar dat ik toch heel subtiel God uit mezelf vorm en van Hem mijn egoproject maak.

Hoe te ontsnappen uit de opgeslotenheid in mezelf, hoe wordt mijn vanzelfsprekend lijkende autonomie geslecht? Hoe word ik van koning dienaar? Mijn eigen wilsinspanning alléén is hiertoe niet in staat, omdat mijn wil immers onderdeel is van het gebied, van het koninkrijkje dat van mijzelf is. Als er 'verlossing' mogelijk is, dan moet deze van elders komen en dat is de kern van wat genade genoemd wordt. Mijn wil blijkt overigens in dit verband niet geheel krachteloos. Uit zichzelf kan ze niet een doorgang uit mezelf forceren, maar ze blijkt soms krachtig genoeg om me enigszins te richten naar het onbekende land en om de pantsers van de zelfbetrokkenheid hier en daar, zo nu en dan af te zwakken en wat doorlaatbaar te doen zijn. Deze wilsinspanning moet niet onderschat worden. Het vraagt heel veel en voordat ik het weet is het ontkracht en in de vergetelheid weggezak. Het is een proces van lange adem, van volhouden, van vallen en opstaan, en dat zonder zekerheid op enig resultaat! Wat een geruststelling als je leest en hoort dat je onopgemerkt geholpen wordt. Laat ik daar maar op vertrouwen, anders kan ik al mijn zoeken wel opgeven.

6. Misschien wordt door mij de indruk gewekt dat de wens om me te (laten) openen voor de hemelen een uitvloeisel is van intellectuele nieuwsgierigheid. Dus dat het te maken heeft met de vraag of de exclusieve waarheidspretentie van het verlichte denken steek houdt. De aanzet daartoe was en is echter een vreemde *heilige* onrust die mij al zo lang zeurend en soms pijnlijk parten speelt en die mijn 'horizontaal' gericht bestaan ontkleedt van vroegere zekerheden en vanzelfsprekendheden. Die 'vervelende' onrust drijft me om te zoeken, om me 'religieus' te oriënteren, dikwijls helaas zo hap snap en fragmentarisch. En dat steeds weer. Deze verstorende onrust die mijn *diepere* wil voedt en richt, laat me steeds uit mijn 'gewone' leefwereld struikelen. En dat wakkert het besef aan dat het 'gewone' mogelijk omvat wordt door een 'buitengewone'.

7. De onrust heeft mijn zoektocht gebracht in de schatkamer van de mystieke geschriften uit het verleden en heden, deel uitmakend van de christelijke traditie maar ook geschriften uit andere authentieke tradities. Ze raken mij diep, en vervullen mij met dankbaarheid en vreugde. Deze rijke en meeslepende getuigende erfenis vormt het 'hart' van de 'oude' tradities, dat kan bijna niet anders. Ik moet wel erkennen dat het mij soms teveel wordt en dat ik de extatische uitingen en woorden niet altijd tot het einde kan meevoelen. Mij raakt niet zozeer de woorden zelf waardoor ik hun mystieke ervaringen kon begrijpen. Zeer zeker niet. De aanraking had weinig te doen met begrijpen, het is het hierin sprekend hartstochtelijk Verlangen naar God dat mijn hart warmt en laat mee- resoneren waardoor mijn eigen

onbegrepen onrustigheid als het ware verzameld wordt tot Verlangen binnen in mezelf. Ik ervaar zo ontvangend lezend dat mijn onrust niet een oorzakelijk gevolg is van een egocentrische ontevredenheid met het 'gewone' leven, maar voortkomt uit een verborgen altijd al aanwezig grondverlangen. Een grondverlangen dat ik intuïtief begrijp als verband houdend met de betekenis van het leven dat ik leef. Als ik dit zo opschrijf dan is mijn meeresonerend hart waarbij mijn hoofd een ondergeschikte rol speelt te beschouwen als een doorbraakervaring. De ervaring van het verlangend kloppend hart is immers van een totaal andere orde dan de 'horizontale' behoeften die komen en gaan en waar ik me zo gemakkelijk door laat beheersen. Het 'horizontaal' genot kan zeer zeker heerlijk zijn en nastrevenswaardig lijken, maar altijd is de genieting vergankelijk en veranderlijk. De soms verslavende jacht naar herhaling, naar méér en naar variatie geeft inderdaad ook onrust. Maar deze onrust maakt me ontevreden, grijpend en agressief. Hoe anders is de zoete onrust die opwelt in dat onverdeeld verlangen in het hart, dat nog onbekend is en zelfs ook wègwijkt. Dit Verlangen in het hart zoekt geen vergankelijke bevrediging. Het Verlangen lijkt genoeg aan zichzelf te hebben. De vreugdevolle genieting zit al in de aanwezigheid van het Verlangen zelf dat ervaren mag worden.

8. Ik weet dat ik al schrijvend ver weg drijf van de getuigenissen van de mystici, maar ik wil graag mijn eigen verhaal schrijven en niet in de valstrik terecht komen om me uitgedrukte ervaringen van godsvereniging toe te eigenen. Dat zou onterecht en volkomen misplaatst zijn. Ik ontdek in mijzelf niet de alles opzij zettende wens om tot eenheid met God te komen. Als dit al voor mij mogelijk is, dan houd ik me nu liever op een eerbiedige afstand. De liefde die de mystieke godszoekers uitdrukken is zo 'onmenselijk' groot, daar zou ik door verzwolgen worden. En wil ik dat?

Met dit alles is niet gezegd dat ik hierdoor en nu al overtuigd ben van het bestaan van hemelen, en vooral van het bestaan van God. Dat lijkt zo, maar is niet zo. Het vermoeden van de realiteit van een bovenzinnelijke werkelijkheid is zeker versterkt en ik zou graag JA-zeggen. Als ik echter hierover reflecteer, blijft er twijfel over, ook in dat deel in en van mij dat zo graag buiten de eigen grenzen wil treden. Juist dit eigen willen is reden tot achterdocht.

9. DvE noemt in zijn artikel de fenomenologie als een manier om kritisch na te gaan wat de volle werkelijkheid is. In plaats van dat ik onmiddellijk de verschijnselen vanuit mijn vanzelfsprekend reducerend denkkader (be)grijp, wordt door de fenomenologische houding het initiatief als het ware aan de verschijnselen gegeven en meditatief afgewacht hoe zij zich tonen, misschien wel willen ontvouwen. Het is een *eerbiedige* benadering van de werkelijkheid die ik mag waarnemen, omdat ik mezelf kleiner maak, me bescheiden ter zijde stel om het andere de gelegenheid te geven zich in volheid te manifesteren. Fenomenologisch in het leven staan is uiterst moeilijk heb ik ervaren en vraagt veel voorbereiding, doorzettingsvermogen en inspanning. Het is werkelijk vergelijkbaar met meditatie en contemplatie die ook zoveel voorbereiding en inspanning vragen terwijl je daarin bescheiden moet blijven en wàchten en wàchten zonder echt te weten waarop. Ik heb zeer zeker niet de vereiste inspanningen verricht die nodig zijn om me een fenomenologische houding enigszins eigen te maken. Dat verklaart ongetwijfeld dat deze methode mij tot op heden geen overtuigende metafysische ervaringen heeft gebracht en/of dat juist daardoor verschijnselen door mij werden beleefd als symbolen in de betekenis die DvE daaraan geeft. Heel misschien dat bijvoorbeeld het op een bijzonder wijze betrokken zijn op een boom in de richting gaat die de fenomenologie beoogt. Ik denk dan aan het beleven van de *gevende* kwaliteit van de boom, van elke boom. Het verstrekken van een rustplaats aan de zingende vogel, de beschutting bij ruw weer en de schaduw in de volle zon. Ook de schoonheid van het bladerdak, licht dansend in de wind, de getoonde kracht van stam en takken, de vruchten die gaarne worden afgestaan.

En dat alles zo zonder verzet, zonder willen vasthouden voor zichzelf, niets terugeisend. Gewoon van alles géven. Deze kwaliteiten in de boom uniek verenigd, elke boom op zijn wijze, laat zich echter ook denken en kan daar derhalve een voortbrengsel van zijn. ‘Gewoon’ een van de vele netwerken waarvan een boom als kern kan worden beschouwd. Toch voel ik de gevende boom waarvan de takken zich ook figuurlijk in ruimte en tijd uitstrekken tot in het niet meer gekende als heel bijzonder ondanks de nuchtere constatering dat het niks bijzonders is.

De fenomenologische benadering, hoe gebrekkig door mij ook gepraktiseerd, maakt me in ieder geval wel duidelijk dat ik onvrij ben in mijn denken en in mijn zintuiglijke relatie met de buitenwereld. Mijn denken is onmiskenbaar grotendeels ingekapseld in het moderne denken; mijn ervaringsmodus in de daaruit voortvloeiende perceptie van de verschijnselen. Het is erger dan ik veronderstelde! Een onheilspellend inzicht.

10. De fenomenologische benadering vraagt ongetwijfeld om innerlijke rust, veronderstelt een afwachtende stilte in mezelf. Dat brengt me op een *gewelddadig* kenmerk van de moderne hedendaagse cultuur die de gevoeligheid voor hemelse niveaus en de goddelijke presentie (als die er is) verdooft en vergroot. Althans voor mij. De innerlijke stem, zo wordt ons toch verteld, kan alleen in stilte gehoord worden. Maar waar is er stilte? In mezelf soms tijdens meditatie of tijdens *sacrale* rituelen. Maar veelal is het een komen en gaan van een veelheid aan gedachten, gevoelens en binnengesprekken. Onze uiterlijke cultuur van vergroving en verstrooiing gebruikt oorverdovende luidsprekers en versterkers overal. Het onderling praten ontardt in opgewonden en haastige schreeuwerigheid. Pijnlijk en verdrietig. Stilte is misschien wel het meest schaarse ‘goed’ geworden om een economische term te gebruiken. Als de stem van ‘elders’ al wenst te spreken, wordt ze bij voorbaat gesmoord. Ik meen dat velen ook hierdoor het geloof verloren hebben in de mogelijkheid haar woorden te horen. Altijd zoek ik naar de stilte buiten in de natuur, in gewijde ruimten van kerken en abdijgebouwen. De ogenblikken van stilte koester ik in dankbaarheid, want ze geven een ervaring van een onaardse oneindigheid (?) die om, door en in mij is. Dan ervaar ik een soort heiligheid die niet van deze wereld alleen is. Om die diepe weldadige stilte te mogen ervaren, en vooral het ‘spreken’ daar in, onttrek ik me bewust zoveel als mogelijk uit het opslopende rumoer buiten om me heen. Maar ik moet toegeven dat dit verwijderen me niet altijd makkelijk valt. Enkele verleidelijke kanten van de hedendaagse wereld en mijn gegroeide gehechtheden eraan houden mij altijd ook wat tegen.

11. De ervaring van stilte die ik heel onwetenschappelijk *heilig* noem, is voor mij uiterst essentieel. Stilte-ervaring is niet alleen weldadig voor mijn wel-voelen hier en nu. Dat óók. Nee, deze ervaring is fundamenteel. Waarom? Fundamenteel omdat alles, heel het wereldgebeuren met al zijn lawaai en haar overtuiging àlles te zijn, mezelf inclusief, op een geheimzinnige wijze lijkt voort te komen, op te rijzen uit de eindeloze zee van stilte, erdoor te worden gedragen en er eens weer in zal verdrinken.

De poort naar die andere verborgen wereld wordt ervaren bij geboorte en sterven. Geboren worden hiér lijkt dan sterven dáár, en sterven hiér is toch geboren worden dáár.

Wonderen vanuit hiér beschouwt. Intens beleefd bij het wonder van de ‘komst’ van je ‘eigen’ kinderen en bij het intiem aanwezig zijn bij het sterven van je beste vriend. Dan hoor je de Stilte met verborgen zintuigen.

Met stilte bedoel ik dus zeker niet de afwezigheid van geluid. De stilte hoor en beleef je, bèn je bijna, juist dank zij de pure en onbesmette geluiden die - mag ik dat nu al zeggen?- bij de *geschapen* wereld horen. Het lovende gezang van de vele vogels, het geritsel van bladeren, het zuchten van de wind, de trilling van de zonnestraal, de dansende insecten in de warme

lucht, het klokgeluid dat van verre klinkt, eenden in V-linie snaterend overvliegend in de hoge lucht, darrelende sneeuwvlokjes, ook mijn eigen gezang van lovend bidden.

Allemaal uitingen van stilte. De natuur is bij uitstek de plaats waar je geraakt kunt worden door de grootsheid van de schepping, haar verhevenheid, haar schoonheid die paradoxaal genoeg onwerelds lijkt. Ik loop er zo gemakkelijk aan voorbij, verwijl er dan niet. Druk als ik ben met eigen, belangrijker zaken. Sta toch stil en schouw! Mijn ingeslepen neiging om de transcendentie van de natuur, ik noem het toch ook schepping, te banaliseren door haar met mijn denkcategorieën te begrijpen, hoe ontsnap ik eraan? Dan haal ik haar naar beneden. Verklein haar opdat ze in mijn wereldje past. Maar de keren dat het me gegund is bij de natuur te verwijlen, haar uitingen toe te laten, haar zelf te laten spreken, dan vervult mij een ontzag voor haar schone kracht en voor de Schepper die haar maakt en in stand lijkt te houden. De Natuur kan zo intens binnenkomen dat je óvervuld bent van een algeheel geluksgevoel, zo intensief dat je naar adem moet happen om het te kunnen dragen. De theorie van een oerknal in het verre verleden dat dit alles moet verklaren houdt geen stand. Ik buig mijn hoofd en bid.

O Natuur, O Schepper van 'mijn' kosmos, Schepper van mij! Zo ontzagwekkend is uw onmetelijke sterrennacht, zo intens verterend uw kleinste bloem. Ik prijs en dank u.

12. De natuur, dat wonder is voorwaar een poort naar de hemelen, naar de Schepper-God. Maar voor mij is ze niet God zelf. Ik ben geen natuurmysticus, mogelijk wel een romanticus. Hoe groots, hoe schoon, hoe machtig de Schepping zich ook toont, ik meen haar toch te ervaren als sporen van de God die haar scheidt, in stand houdt. Mijn vermoedende intuïtie zegt me dat de Schepper van dit alles veel groter, schoner, machtiger is dan haar schepping, dan de sporen die Hij/Zij achterlaat. In mij dringt zich de intuïtie op dat de natuur symbool is voor het lichaam van God, althans daarmee in correspondentie is. Is dit dan toch enigszins symbolisch waarnemen en ervaren? Misschien, ik ben er niet zeker van.

13. Heb ik al opgemerkt dat de elementen van mijn zoektocht niet na elkaar plaatshebben? Vertellen en opschrijven heeft zo zijn beperkingen. Je kunt niet alles in een keer naar voren brengen. Ik moet het wel opeenvolgend doen. Maar in werkelijkheid is er sprake van overlap, gelijktijdigheid, met allerlei accenten.

Een onverwacht gebeuren is voor mij de meditatieve lezing van de Bijbel, het *geopenbaarde* heilige boek van de traditie waarmee ik vertrouwd ben. Er ontstaat soms een eigenaardige dialogische relatie met tekstdelen, alsof de Bijbel dan gesprekspartner is, nog sterker optreedt als een soort geestelijk begeleider. De Bijbel hoort in mijn lezen mijn vragen, en geeft aanwijzingen, inzichten. De gebruikelijke dialoog in mezelf, verandert op die bijzondere momenten in een dialoog met een ander! De Bijbel lijkt ook zelf initiatief te nemen. In haar antwoorden worden mij mijn verborgen vragen duidelijk. Maar het is zeker niet waar dat de dialogische relatie er altijd vanzelf is als ik een passage uit de Schrift lees. Ik moet het niet mooier doen lijken dan het is.

14. Maar waarom betreed ik in mijn reikende zoektocht alleen paden die naar buiten mij leiden? Me richten naar de natuur, naar heilige Schriften, naar stille, devote plaatsen. Wat is te vinden binnen mij, in de diepte van mijn innerlijk? Wat toont zich daar en wat wordt in de innerlijke ruimte rechtstreeks ervaren wat al dan niet overtuigend wijst op 'hogere', misschien moet ik nu spreken van 'diepere' dimensies, van goddelijke sferen? Tenminste twee wegen open zich dan voor mij. Vooreerst meditatie en gebed en daarnaast zelfonderzoek.

Er is veel geschreven over de *weg naar binnen* die wel de moeilijkste weg wordt genoemd. Met die laatste opmerking sluit ik me aan.

Een eerste en tevens heel belangrijk inzicht is dat ik niet mijn lichaam ben. Ik ben veel (!) meer dan een te definiëren en te verklaren fysiek voorwerp dat zich waarneembaar in de ruimte en tijd beweegt. Ik ben een *levend* lichaam, een bezielde lichaam. De bezielende kracht lijkt mijn lichaam wel nodig te hebben om in het hier en nu te (kunnen) zijn, maar strekt zich uit in ruimte en tijd. Het schijnt me toe dat 'ik' middels mijn bezielde lichaam een bepaald uniek spoor trek in die tijd en die ruimte. Een proces van incarnatie, zo lijkt me. Maar waarom zo'n spoor, wat is er de zin en betekenis van? Het antwoord heb ik niet. Nu ik ouder word merk ik het verschil zo goed op tussen mijn lichaam als drager van 'ziel' en deze ziel zelf. Mijn leven groeit, wordt (hopelijk) voller en rijker, en in mijn beleving is alles wat was er op een of andere manier nog. Niets is verloren en hoort bij het geheel dat mijn wòrdend leven is. Alles van dat spoor blijft deel van mij. Mijn lichaam mindert, veroudert en gaat naar een einde toe. 'Mijn' ziel ook? Mogelijk, maar zelf meen ik het tegendeel te ervaren. Nu besef ik heel goed dat ik wat al te gemakkelijk het woord ziel gebruik zonder enige nadere omschrijving en invulling. Vergeef me dit maar. Ik waag me er niet aan en ontwijk graag de valkuil me te gaan verantwoorden vanuit een of andere metafysische filosofie of metafysische theologie. Kern van wat ik wil zeggen is dat ik me méér en voller weet dan lichaam of wat algemener gezegd mijn psychologische persoonlijkheid. Dat kwalitatieve méér en vollere, dat noem ik 'ziel'. Als ik in mijn diepste of wijdste van mijn innerlijk goddelijkheid denk te bespeuren of te ervaren, dan houdt dat zeker verband met ziel. Ziel is niet een iets dat aanwijsbaar is en dat zich bevindt in mijn lichaam. Integendeel het is eerder een geheimzinnig *gebeuren* dat mijn leven doet leven en me in het handelen voor keuzen stelt, voor een vrijheid om 'goed' te leven, voor een verantwoordelijk leven. Soms kun je ervaren dat het bewustzijn (dat ook niet los staat van ziel en ook dynamisch en procesmatig is) zich bevindt *buiten* de fysieke ruimte van je lichaam. Bij zo'n ervaring neem je als het ware vanuit een ruimtelijke afstand je handelend lichaam waar. Daarvoor is geen meditatieve 'trance' nodig. Het kan ook gebeuren gewoon op klaarlichte dag terwijl het lichaam sociaal functioneert en dan zelfs heel effectief. Het is mij meermalen overkomen. Wel moet ik toegeven dat dit mij overkwam gedurende een fase in mijn leven dat ik door omstandigheden in een tamelijk *lucide* gemoedstoestand verkeerde. Voor mij wel een bewijzende ervaring dat ik meer ben dan mijn lichaam.

15. Terug naar zelfonderzoek. Wat bracht deze reflecterende weg naar binnen mij tot nu toe? In mezelf kom ik steeds drie krachtenvelden tegen. Krachtenveld is niet zo'n goed woord, maar mij schiet geen geschikter woord te binnen. Eén veld domineert meestal de bewegingen in mijn 'ruimte' en 'diepte', soms zo sterk dat het wel alles lijkt te bepalen wat er in mij en met mij gebeurt. Dit veld kan ik het best kenmerken als 'behoefte'. Alles in dit veld lijkt iets te beogen en te betogen wat ik nodig heb, wat goed voor me is, wat ik wel of juist niet moet doen, wat ik ergens van moet vinden, wat te nemen en vooral alles toeëigenen, enz. Het zijn komende en gaande wilsimpulsen, begeerten, gevoelens, gedachten, oordelen. Allemaal structurelementen van mijn 'behoefte'. In zekere zin zijn ze allemaal zelfstandig, maar ze zijn er soms wel en soms niet, dan weer sterker of zwakker afhankelijk van uiterlijke en lichamelijke omstandigheden. Het is een dynamisch veld. Hoewel ik in mijn 'behoefte' wel een tamelijk stabiele kern kan ontdekken, kan ik niet spreken van een geheel, maar een totale chaos is het toch ook niet. Sentimentaliteit hoort hier ook toe want is dat niet 'te doen hebben met mezelf'? Verder behoort tot dit behoeftig veld ook wat ik het 'religieuze' gebied ben gaan noemen. Ik ga hier niet teveel over uitweiden. Daarbij denk ik aan bijvoorbeeld de behoefte naar religieuze zekerheid voor mezelf, ook de waarschuwendende stem van de twijfel, de aandrang om een religieuze of spirituele weg te gaan, de behoefte aan religieuze esthetiek, de oordelende normen over goed en kwaad. Mijn schrijven van deze persoonlijke overwegingen heeft hier zijn bron, heel waarschijnlijk.

Een tweede krachtenveld dat ik meen te kunnen aanwijzen in mezelf heeft een *vage* en *diffuse* sfeer. Ik merk in die sfeer geen egocentrische laag of motieven op zoals bij het behoeftige eerste veld. Het betreft bijvoorbeeld een vaag, onlogisch verdriet, of een niet door omstandigheden te begrijpen algemene toestand van somberheid, ook wel van opstandigheid. Verder laat ik dit vreemde gebeuren in mij maar onbesproken.

Tenslotte als derde een krachtenveld dat wel ongedeeld en als geheel overkomt, en moeite lijkt te hebben door de weerbarstige laag van vooral de behoeftigheid door te komen. Het beste kan ik dit aanduiden als een fundamenteel Verlangen. Dat Verlangen is een geheel, niet gedeeld of diffuus want het heeft 'richting', misschien juister om te zeggen dat het een 'sturende' bron van heel diep 'binnen mij' lijkt te hebben. Als dat Verlangen doorbreekt dan is het één en zoveel intenser dan welke element uit mijn behoeftigheid ook. Het doet me zingen, het is ook vreugde, een volle levende stilheid. Zo intens kloppend in het hart en toch ook wel weer een verwachtende onrust. Alles tegelijk, niet dan het een en dan het andere zoals bij 'gewone' gevoelens bij mij het geval is. Dit Verlangen kan naar mijn innerlijke overtuiging best een goddelijke betekenis hebben. Maar laat ik maar voorzichtig blijven en niet door mijn hart te hard van stapel lopen.

16. De aanwezigheid van dit Verlangen in mijn hart brengt me op dat wat we 'buitengewone' ervaringen noemen en de betekenis ervan. Waarschijnlijk heeft iedereen dergelijke ervaringen die het dagelijkse doorbreken. Zo buitengewoon in kwantitatieve zin zijn ze dus niet. Ik denk bijvoorbeeld aan 'eenheidservaringen' die natuurlijk voor ons moderne mensen heel bijzonder zijn, omdat de werkelijkheid meestal als een veelheid in ons bewustzijn binnengelaten wordt. De laatste jaren is ook veel publieke aandacht voor wat 'bijna –dood -ervaringen' worden genoemd. Het in diverse kringen normaal geworden gebruik van drugs, stimulerende en verdovende middelen geven fantastische, gelukzalige toestanden met de niet te fantaseren on aardse beelden met grote kleurendynamiek. De 'geprogrammeerde' hersenactiviteit wordt verdoofd en ontregeld, zo wordt ons gezegd. En door de effecten werken deze middelen verslavend, want 'ik' en mijn lichaam willen deze ervaring steeds weer hebben en liefst fantastischer dan de keren daarvoor. Als ik over 'buitengewone' ervaring spreek, horen deze opgewekte geestverruimende toestanden er niet bij. Een essentieel kenmerk van het buitengewone is voor mij dat ze niet door mijn toedoen kunnen worden gemanipuleerd. Bij buitengewone ervaringen gaat het om situaties waarin je volstrekt onverwacht totaal (dat wil zeggen lichamelijk, psychisch en op 'zielsniveau') radicaal wordt aangeraakt door een kracht die *niet* van mij (afhankelijk) is. Deze *aanrakende* ervaring is voor mij een sterke aanwijzing dat mijn vertrouwde wereld niet de gehele werkelijkheid is. Er is meer onder de zon, maar wat en wie? Het sceptisch kritisch denken wordt - even - tot zwijgen gebracht. Ik wil niet ingaan op de ervaringen die ik eventueel zelf heb mogen meemaken. De inhoud van ervaringen zelf acht ik van secundaire betekenis. De doorwerking ervan op het leven daarna beschouw ik van groter belang. Door het geschenk van het geheugen, het vermogen te herinneren, kan in beginsel alles wat ik meemaakte en dus ook een buitengewone ervaring 'vastgehouden' worden. De ervaring kan door (her)innering doorwerkende invloed hebben op hoe ik in het leven sta. Ik heb mensen erdoor radicaal en blijvend zien veranderen. Ook lees je over 'bekerings' naar een werkelijk op God gericht leven of naar religieuze gerichtheid. Uit de Bijbel is de bekering van Paulus het prototypisch voorbeeld.

Maar daarnaast zie ik bij anderen weer een streven om de buitengewone ervaring opnieuw te willen beleven en die op zoek gaan naar methoden om dat te bereiken, ook heel technisch met meditatie en 'spirituele' technieken. Ik moet zelf zeker alert zijn om niet in zo'n valkuil te tuimelen. Het opnieuw willen meemaken van een heerlijke ervaring is vanuit de behoeftigheid die mij tekent, goed te begrijpen. Ik neem aan dat dit voor veel van mijn collegae mensen geldt.

17. Hoe dan ook de gesignaleerde omkerende invloed op het levenspad is opmerkelijk. Ik kan er niet aan voorbij gaan en het schouderophalend afdoen met 'religieus achterlijk gedrag'. Nog een opmerking wil ik maken over dit soort overweldigende en aanrakende ervaringen. De paar keer in mijn leven dat ik mogelijk iets dergelijks ervoer, was dat meestal in een religieus rituele setting. Bij een viering waaraan ik deelnam. Dus participerend in een religieuze gemeenschap en verbonden binnen de rituele structuur van een liturgische viering. Natuurlijk kan het toeval zijn, maar het is goed denkbaar dat godsdienstige gezamenlijkheid bevorderlijk is voor het plaatshebben van dit 'buitengewone'. De eigen ontvankelijkheid lijkt te worden verruimd en versterkt juist door eerbiedige gerichtheid van meerderen op God, op de Heilige. Natuurlijk is het mogelijk en misschien zelfs waarschijnlijk dat je aan een kerkelijke dienst meedoet vanuit een egocentrische 'religieuze' behoefte, maar toch blijkt je desondanks ontvankelijk voor die diepe aanraking. Dat vind ik heel interessant. Het betekent namelijk dat het motief om een viering bij te wonen niet doorslaggevend is voor het al dan niet 'getroffen' worden door dat grote mysterieuze onbekende, door het *numineuze*. Dit bevestigt me in mijn opvatting dat het niet om de ervaring gaat (die krijg je misschien) maar vooral om wat er vervolgens door en mee gebeurt.

18. Het schiet me te plotseling te binnen dat ik een verschijnsel nog onbesproken liet en dat toch voor mij heel belangrijk is in het kader van mijn vraag 'is God?'. Ik doel hier op waarnemingen die ik wat interpreterend 'engelverschijnselen' noem. Mij is vroeger geleerd dat engelen in de hemel wonen, maar toch hier op onze aarde kunnen verschijnen. Het zijn als het ware pendelende krachten tussen hemel en aarde. En omdat ze hier het hemelse kunnen vertegenwoordigen, zijn het hemelse boodschappers. Als ze hier verschijnen, gebeurt er altijd iets dat geheel indruist tegen de gewone logica, tegen de wetten van de causaliteit, tegen wetenschappelijke inzichten, tegen het egocentrisch handelen van mensen. Hemelse speldenprikken die mij wakker maken.

Ik weet zeker dat er engelen zijn omdat ze heel dikwijls verschijnen. Ik kan er niet omheen. Steeds als ik iemand 'goed' zie doen, werkelijk onbaatzuchtig goed, dan móet ik aan een engel denken. Dan is die mens voor mij - even - een engel. Zij/hij overstijgt zichzelf volledig en cijfert zich, misschien maar voor een moment, geheel weg voor de ander wat het hem of haar ook kost. Hemelse naastenliefde in de aardse praktijk. Het bijzondere is dat de engelpersoon zelf niet beseft dat hij/zij een engel is. Je kunt pas een engel zijn, als je niet weet dat je een engel bent, als je geen engel wilt zijn. Engel zijn overkomt je, een hemelse engel overschaduwde je en daardoor word je zelf even engel. Het is een genade, want uit jezelf kun je niet boven jezelf uitstijgen. Je neemt jezelf dan altijd mee. Een mens hier op aarde kan dus een plaats zijn van een engelverschijning. Daar kan even een engel inwonen die zoals gezegd eigenlijk in de hemel huist. Ook heb ik meegemaakt dat doorheen een priester een engel zich kan manifesteren. Maar dat ervaar ik helaas maar sporadisch, maar toch. Het kan natuurlijk aan mij liggen, maar zeker ook aan priesters die hun sacrale taak zo functioneel lijken op te vatten. Het is voor mij een onloochenbaar feit dat de aanwezigheid van een engel-priester de religieuze viering verheft en verdiept naar een graad die wetenschappelijk niet is te meten en dus ook niet door haar verklaard kan worden. Tenzij men natuurlijk tevreden is met de banale dooddoener dat er slechts sprake is van charismatische beïnvloeding van het gevoel. Mijn stelling daartegen is dan dat een bonte bewering geen verklaring is die wetenschappelijk stand houdt. Een hypothese is geen wetenschappelijk feit.

19. Teruglezend wat ik geschreven heb, merk ik op dat ik mogelijk de indruk wek dat het goddelijke alleen in het grootse en het buitengewone kan worden vermoed. Dat ervaar ik toch niet zo. God is inderdaad voor mij verborgen. En alleen omdat Hij is verborgen, word ik ertoe

gebracht hem te zoeken. Maar in dat zoeken, hoe bescheiden en eerbiedig ook ontsnapt God steeds. Hij lijkt nergens te zijn. Hij is niet vast te houden, niet in te halen, hij is een God die aanwezig lijkt en toch altijd voor mij verdwijnt: verborgen afwezige Aanwezigheid. Eigenlijk vermoed ik de werkelijkheid van God in het kleine, de onopvallende dingen en terloopse gebeurtenisjes. Het geringe, niet spectaculaire waar je aan voorbij gaat, dat je maar even opmerkt, maar waar wel het wonder van het leven oplicht. Dat kun je ook niet aanwijzen. Is het de glimlach om de mond van een moeder, het kindje dat zijn armen met de verwachtingsvolle ogen uitstrekt, het bloempje in de wei, die ene zonnestraal met dat hemels goud-warme licht, de arm even om elkaar heen, de zachte blik die gewisseld wordt, de onopgemerkte goede daden door vele (!) engelen, het brood op het bord en de wijn in het glas, het 'gewoon' er-zijn, er-mògen-zijn, de kwetsbare 'hoop' in ogen van dieren, het gevoel dat moeder aarde me draagt, ook de 'kleine' vreugden die voor mij tòch veel dieper zijn dan geëxalteerde vreugde-uitbarstingen? Dit alles lijkt een restpost te zijn, deze 'kleine' belevenissen, maar voor mij vormen ze de hoofdmoot.

20. Nu wil ik naar een laatste bron gaan die naar ik meen mij kan openen voor die verborgen goddelijke dimensie en die mij beslissend lijkt. Alles wat hiervoor gezegd en opgemerkt is, hoe bijzonder of gewoon het ook lijkt, kan toch als ik heel kritisch ben een verklaring vinden in mijn behoefteigheid. Anders gezegd zonder dat ik me daarvan bewust ben, komt dit alles misschien uit mezelf voort hoewel het lijkt dat ik 'van buiten' of 'vanuit diep beneden' wordt aangesproken of geraakt. Anders, wat plat gezegd: houd ik mezelf met mijn overwegingen en beschrijvingen niet voor de gek?

Ik zoek naar een situatie waarin het mij *onomstotelijk* duidelijk is dat ik vanuit een radicaal andere wereld wordt aangesproken en waardoor mijn egocentrische behoefteigheid moet buigen of ze wil of niet. Dus een ervaring van een gans andere 'hogere' wereld dan 'mijn' wereld en die mij ondanks mijn egocentrisme tot absolute gehoorzaamheid brengt. Ik meen dit inderdaad soms te hebben ervaren in de ontmoeting met een nabijkomende ander, met mijn medemens.

Heel lang heb ik gedacht dat mijn terughoudendheid tegenover een ander duidde op een aangeboren verlegenheid of te maken had met een gevoel van minderwaardigheid. Misschien speelde en speelt dit mee maar ik ben gaan inzien dat mijn afstandelijkheid een meer fundamentele grond heeft. Het is de intuïtieve *vrees* voor de onontkoombare andere werkelijkheid die in en door de ander present wordt gesteld. Daar wil ik intuïtief aan ontkomen! Als ik de ander werkelijk ontmoet dan verdwijnt de grond onder mijn behoefteigheid, ik word me van mijn eigengericht leven bewust en ik ervaar een oproep om gehoorzaam te worden. Niet aan de dwingende eisen meer van mijn behoefteige wensen, maar gehoorzaam aan een woordenloze aan- en oproep die ik in mijn hart hoor maar nog niet met mijn hoofd begrijp. Levinas noemt dit 'verantwoordelijkheid door en voor de ander'. Zijn 'filosofie' is wel bekend. Mijn leven staat in en door ont-*moet*-ing in de fundamentele betekenis van het woord in dienst van dat vreemde 'hogere' leven. Ik word ont-baatzuchtig! Niet door mijn toedoen maar vanuit de andere zijde. Mijn baatzuchtig willen ontvangen en hebben wordt in de ontmoeting getransformeerd in willen geven aan de ander om de ander. Mijn verzet er tegen is tevergeefs en tegelijk is er toch verzet! Mijn behoefteigheid staat op springen maar biedt juist daardoor tegenstand. Het gaat uiteindelijk niet vanzelf, zonder strijd. Ik kan wègzien, de opgelegde verantwoordelijkheid ontlopen. Maar in mijn diepste wezen ben machteloos tegen die dwingende, maar eerlijke aanspraak. In mij is een ander mens geboren. Een verticale bevruchting. Mijn vrijheid bestaat erin de ontmoeting te laten zijn. Mijn vrijheid gaat niet verloren maar is de volledige beaming van de gehoorzaamheid die van mij dan gevraagd wordt en waarvan ik de gevolgen niet in de hand heb. Misschien is mijn gehoorzame onbaatzuchtigheid uiterlijk gezien maar even en van korte duur, maar naar mijn

wezensgevoel is het moment eeuwig. Deze eeuwige momenten maken elk mens uniek, betekenisvol en onsterfelijk. En ik geloof dat het leven van elk mens die momenten heeft, onopgemerkt misschien maar daar gaat het ook niet om.

Mijn antwoordend handelen is dan 'om niet'. Niet omdat ik zó wil handelen (juist niet!), maar omdat mijn eigen willigheid tot zwijgen komt. En juist in en door dit handelen wordt mijn baatzuchtigheid gezuiverd. Daarom kon ik eerder zeggen dat engelen zeer zeker bestaan. Zichtbare engelen en onzichtbare. Symbolen van God. En dan ervaar ik met lege handen te staan. Mijn behoeftig bezit kan ik geven en inzetten, maar de liefde die van mij wordt geëist, heb ik niet uit mezelf. Daarom ontstaat er een Verlangen in mij om te ontvangen vanwege het Verlangen om te geven. De op mezelf gerichte behoeftigheid om te krijgen, te hebben en vast te houden, wijkt voor het Verlangen dat altijd al zo diep in mijn hart klopte en mij heilige onrust bracht. Dat Verlangen blijkt twee verbonden aanzichten te hebben: ontvangen en geven. In de genadige ontmoeting waarin ik boven mij uitstijg, ervaar ik de tegenwoordigheid van God, de Heilige. Door Hem/Haar mag ik worden wat Hij/Zij van mij verlangt. Door dit worden, word ik van eigen koning gepromoveerd tot dienstbare knecht. Niet eenmalig, maar steeds weer als ik bereid ben en als me daartoe de genade gegeven wordt in ontmoeting.

21. Kan ik door dit alles de vraag 'is God?' beantwoorden? Ja en nee.

Met mijn verstand weet ik het niet. Mijn hart is overtuigd van wel.

Mijn verstand zegt niet meer nee, sluit Gods zijn niet uit, maar wil haar kritische geest niet prijsgeven en houdt een definitief oordeel op afstand.

Maar als ik mijn leven naar de diepte ervaar, dan heb ik nood aan de volheid van mijn hart.

'Mijn' ziel verlangt in die verborgenheid liefde te ontvangen en liefde te geven. Daar leeft de onrustig makende grondintuïtie dat van mij gevraagd wordt een 'goed mens' te worden. Niet een braaf mens uit gemakzucht geboren, maar uniek goed dat mij past omdat ik daarom ben. Zonder liefde, in elk mens uniek tot uitdrukking komend, is alles onvolmaakt.

Ik ben een potentie en naar de mate waarin deze potentie tot verwerkelijking komt, wordt de vraag 'is God?' minder van belang.

Paul Horbach

Pasen 2013